

ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות נאותה לקידום תכנית מדינית כוללת

אורי שגיא

הכותב היה ראש אמ"ן ויו"ר "מקורות"

לפני שנתיים, בכנס ירושלים של המכון למדיניות קרקעית וחקר שימושי קרקע, ניסיתי לאפיין את ההבדל בין אדמה לבין קרקע, אך נראה שלא הצלחתי להעביר היטב את המסר. היום, כאשר החלטת הממשלה בדבר ההתנתקות מרצועת עזה קורמת עור וגידים, ונראה שהיא כבר כמעט עובדה מוגמרת, נראה לי שזה המועד הנכון להעלות מחדש על פני השטח את הדיון הציבורי באשר לשייכות, לבעלות, לקניין ולשליטה על האדמה. שאלת השאלות, כפי שאני רואה אותה, בקשר להתנתקות, אמורה לעסוק בהבדל בין קרקע לאדמה. אדמה משמעה בעלות, אדמה היא קניין, אדמה היא שייכות, אדמה היא שליטה, ואילו קרקע עשויה להיות קוניונקטורה של העוסקים בה, בין שמדובר בנדל"ן ובין שמדובר בזכויות החקלאים על הקרקע. ועכשיו אנו אמורים להחליט.

המטרה של כולנו, כאן בישראל, ללא הבדל דת, גזע, מין והשקפה פוליטית – ובעיקר מדובר בתושבי המדינה היהודים – היא בראש ובראשונה להתקיים. להתקיים באיכות חיים ראויה. הכלי שלנו למימוש הקיום הוא המדינה. האבות המייסדים קבעו מה יהיה אופייה של המדינה הזו, ואנחנו ממשיכים על פי שיטתם. כולנו רצינו שזו תהיה מדינה יהודית, רצינו שתתקיים כמדינה ציונית, רצינו שתהיה דמוקרטית. אך לא רק שלושת הרכיבים הללו אמורים לעמוד ביסוד המדינה. רצינו שהמדינה תהיה בית יהודי, ושהיא תקום ותתקיים כאן, בארץ ישראל. למרבה הצער, רבים מאיתנו מאפשרים סתירה בין הרכיבים הללו.

קודמינו בהנהגת המדינה נמנעו מהכרעה באשר לגודלה של ארץ ישראל. ההימנעות לא הולידה פתרון. ההכרעה רובצת עתה לפתחנו. השאלה הנשאלת עתה היא אם התכנית המדינית של ההתנתקות היא רק תנועה עוויתית במהלך היסטורי, או אולי מדובר בהשקפת עולם. לי נראה כי אנחנו מטפלים ברוב הבעיות שלנו – הקונקרטיות והמהותיות ביותר – כאילו מדובר בסיכול ממוקד. אם אחריך ואמקד את הדברים,

נראה כי אנו עושים כאן סיכול ממוקד מדיני בדמות תכנית התנתקות שלא מרצון, וללא יכולת לפתור את הבעיות העיקריות.

למרות כל הדברים האלה, דבר אחד ברור. התנועה הציונית הצליחה. היא השיגה את יעדיה. קיים כאן בית יהודי, לאומי, קיימת כאן מדינה. עם כל הביקורת העצמית, הישגיה של הציונות עצומים, אבל עכשיו הגענו להכרעה נוספת, דרמטית מאוד, שלמעט מלחמת העצמאות, איני זוכר בתולדות המדינה הכרעה כה גורלית. נהוג לומר שהגורל נתון בידי שמים, ושהעתיד מצוי בידי האדם. אם זה המצב, ראוי שנמצא פשרה בין העתיד לגורל.

בדרך לקראת מימוש המטרות הבסיסיות שלנו אנו שואלים את עצמנו אילו השלכות יש להתנתקות, ואם מצויה בידינו הדרך להשגת המטרה. כדי להבהיר את האמירה הכללית הזו ברצוני להציג מספר בעיות כמדגם: בעיה ראשונה במעלה היא הקטסטרופה הדמוגרפית הצפויה לנו. האם תחת המטרייה של סכנה כזו נוכל בכלל לממש את המטרה של מדינה יהודית? זאת ועוד, אם נמשיך לשבת ללא מעש, האם נוכל לקיים את המדינה לאורך ימים כישות דמוקרטית? בכל מקרה, ברור לחלוטין כי קיימת כאן סתירה פנימית. קיימת, כמובן, בעיה נוספת והיא "ההתרגלות" לקיומו ולפעולתו של האסלאם הקיצוני, שאנו רואים רק את הפועל היוצא שלו, את הטרור. הטרור – קשה ככל שיהיה – דווקא הציב את מדינת ישראל בעמדה היכולה להיענות לאתגר הזה; המדינה שורדת, ממשיכה להתקיים. אבל אם המצב יימשך, ונתעלם מהחלופה של הזרם הפרגמטי בוויכוח שלנו, נמצא חלופה גרועה בהרבה. אינני הסנגור של אש"ף או של הרשות הפלשתינית, אבל עלינו לזכור שאש"ף בחר בחירה היסטורית מבחינתו. הוא בחר בדרך ההידברות איתנו ולא רק הפעיל נגדנו טרור. מה שקרה בארבע השנים של האינתיפאדה כתוב בספר דברי הימים, ולא חשוב כרגע אם אנחנו נראים כילדים מתלוננים אצל הגנת סביב השאלה "מי התחיל". אם הוויכוח בין הצדדים הניצים במזרח התיכון ימשיך להתעצם רק סביב השאלה של הצדק ההיסטורי – לא יהיה פה הסדר.

כדי לרדת לשורש הבעיה ראוי להציג דוגמה היסטורית, אף כי היא אינה מדויקת במאת האחוזים. אברהם אבינו, במסעותיו לכיוון עבר הנהר המערבי, לא היה יהודי לפי ההלכה. הוא בוודאי לא היה יכול לקיים את הלכות הרבנות הראשית של היום. אברהם היה ביגמיסט שהוליד את ישמעאל (באמצעות הגר), שלפי המיתולוגיה בא

ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות נאותה לקידום תכנית מדינית כוללת

לאוויר העולם 13 שנה לפני יצחק. לפיכך, מה הפלא ששכנינו המוסלמים, כאשר הם מדברים על צדק היסטורי, חושבים בדיוק בצורה הפוכה מאיתנו? אברהם חצה את הנהר והלך לעסוק בענייני קרקעות – אם תרצו – כשהמדובר בעצם בעסקת נדל"ן מרשימה למדי. הוא קנה ב-400 שקלים

מערה בחברון. מה שלא נאמר על העסקה הזו הוא דבר אחד ברור: אברהם קנה אדמה ממישהו שישב בארץ הזאת. והמישהו הזה לא היה בהכרח פלשתיני או יהודי.

**“ישראל חייבת
להחליט מהר
ככל האפשר על
הגבולות שלה, כדי
שתהיה לאדניה
לא רק שליטה
על האדמה אלא
גם בעלות על
האדמה.”**

אם נחרד שוב את הוויכוח סביב השאלה למי שייכת הארץ הזאת – לא יקום ולא יהיה כאן הסדר. הדיאגנוזה של שני הצדדים המתמודדים לגבי חלקת הארץ הזו דומה ואולי אפילו זהה. כל אחד מהצדדים מתריס כלפי הצד השני ש"אין עם מי לדבר". אינני שופט היודע כיצד להכריע בדילמה – אם צודקים הישראלים או צודקים הפלשתינאים, האומרים שאין

עם מי לדבר בממשלת ישראל. אין זה ויכוח שאפשר להכריע בו, והוא גם אינו לרונטי. מה שרלוונטי זו העובדה שאנחנו נמנעים בינתיים מהכרעה באשר לעתידנו. אנחנו יכולים להכריע, אנחנו חייבים להכריע, אבל אנחנו לא עושים זאת.

קיים גם היבט נוסף בוויכוח על האדמה הזאת. זה הוויכוח על האבדן האפשרי של הלגיטימיות הבין-לאומית לעצם קיום בית יהודי בארץ ישראל. בין אם זה נעים לנו ובין אם לאו, אלמלא הלגיטימציה הבין-לאומית, ייתכן שמדינת ישראל כלל לא הייתה באה לאוויר העולם, גם אם קיים צדק היסטורי ומוסרי בשאיפה שלנו לחיות כאן. אחרי מה שקרה לעמנו במלחמת העולם השנייה, הביעו מדינות שחרצו את הדין הבין-לאומי את דעתן, שלעם היהודי יהיה בית לאומי, ודורנו זכה להתממשות הדעה הזאת. עכשיו, למרבה הצער, אנחנו מאבדים לגיטימיות בעיני זרים, ומשמעות האבדן הזה היא איום של ממש שלא צריך לזלזל בו. כי אם יאבד ההיבט הלגיטימי של קיום הבית היהודי בישראל – ולאור האנטישמיות הקיימת באירופה – איש לא יזיל דמעה אם ישראל תמשיך להתקיים כמדינה דו-לאומית. מבחינתנו זו בהחלט סכנה. ולכן מה בצע לנו בטענת הבעלות על האדמה הזאת, אם אין לנו יודעים להבטיח את הריבונות עליה, וגם לא יכולים להבטיח את השליטה עליה.

בכל המסכת הסבוכה הזאת שבמסגרתה אנו חיים, קיים עוד איום, שדווקא לקראתו מדינת ישראל ערוכה. כיום ברור כי האיזמים הצבאיים – לא הדמוגרפיים – על עצם קיום המדינה הולכים וקטנים. הולכים וקטנים כי הסיטואציה הפוליטית שנוצרה פה בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה הולידה תהליך מדיני שבמסגרתו הצליחה ישראל להשלים עם חלק ממדינות ערב. הוויכוח עם מדינות ערב שוב איננו, בעיקרון, טריטוריאלי. אם קיים ויכוח עם מדינות ערב הסובבות אותנו, הוא עוסק כמעט אך ורק בשאלה של "צדק היסטורי". והוויכוח הזה עוסק רק במה שקרה כאן מאז הקמת מדינת ישראל.

למה המצב הזה עשוי להוביל? לכך שלמדינת ישראל יהיו סוף סוף גבולות משלה. יש לנו גבול עם מצרים, ויש לנו גבול בצד הירדני. אין לנו גבולות אחרים. ואם זה המצב, על מה, בעצם, אנו טוענים טענת בעלות? המנהיגים הפוליטיים בעבר נמנעו מהכרעה, ולדעתי היה בכך סממן של תבונה. מרבית ראשי הממשלה של ישראל נמנעו מהכרעה, כיוון שהבינו שהניסיון להכתיב בכוח הזרוע את גבולות ארץ ישראל לא יעלה יפה. אבל עכשיו הולכת ונוצרת כאן סיטואציה מעניינת, שבמסגרתה ניתן לעצב גבולות שאולי אינם מושא תאוותנו, אך הם בהחלט סבירים. אבל אם נידרש לא רק לוויכוח על הצדק ההיסטורי אלא גם לצידוק המשפטי, לעולם לא יקום ולא יהיה כאן הסדר. כי הסדר פירושו הסכמה בין צדדים. ובלי הסכמה אין הסדר.

קיים בישראל כיום ויכוח מר בין שתי אסכולות. האחת גורסת שהוויכוח הזה על הצדק ההיסטורי לא יפתר אם לא תתרחש כאזור התנגשות טוטלית. מבחינת הצד הפלשטיני, מדובר ב"נאכבה", ומבחינתנו מדובר ב"לקונה מוסרית". זרמים פוליטיים מסוימים מנסים להקדים או להאיץ את ההתנגשות הזאת, כדי שהיא תתרחש כל עוד אנחנו שולטים בשטחים כולם, ויש לנו עוצמה צבאית ויתרון מוחלט ויחסי על פני שכנינו. התוצאה של התנגשות כזו עלולה להיות רעה, כי כל מי שאומר "תנו לצה"ל לנצח", חזקה עליו שהוא מתכוון להשלכות של הניצחון הצה"לי, ולא רק לניצחון עצמו. אסכולה אחרת, המאגדת ימין ושמאל – לא ימין קיצוני ולא שמאל קיצוני, אבל את מרכז הליכה הפוליטית של ישראל – טוענת שהתנגשות טוטלית כזו היא קטסטרופה של ממש, ולכן צריך למנוע אותה או לפחות לדחות אותה ככל האפשר. לעומת אלה, יש הטוענים שלא צריך להחליט כיוון ש"הזמן פועל לטובתנו". באמירה זו קיימת הטיה בסיסית של האמת. הזמן אינו פועל לטובתנו, לא מן ההיבט הדמוגרפי, לא מן ההיבט של האסלאם הקיצוני ולא מן ההיבט של

ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות נאותה לקידום תכנית מדינית כוללת

המחסור במים. הוא אינו פועל לטובתנו גם מן ההיבט של היכולת של המדינות העוינות להתעצם בנושק בלתי קונוונציונלי.

וכאן בדיוק נשאלת שאלה מכריעה: האם מול כל האיומים הקיימים הצבנו תשובות? בצער רב עלי לומר בפשטות שלא.

עם זאת, נוצרה עכשיו הזדמנות נדירה מבחינה היסטורית למצוא תשובות מגוונות ורב־תחומיות. כי התשובה הביטחונית-לאומית היחידה שיש לנו כרגע היא הכוח של צה"ל. אך מה לצה"ל ולבעיה הדמוגרפית? מה לצה"ל ולאבדן הלגיטימיות הבין-לאומית? מה לצה"ל ולמחסור במשאבי מים? מה לצה"ל ולריבונות, ולא רק לשליטה, על האדמה בארץ הזאת? אמת, תפיסת הביטחון הלאומי שלנו התבססה עד היום על האתוס של צה"ל. אבל צה"ל – טוב ככל שיהיה – אינו מסוגל לספק את התשובות לכל המאויים הלאומיים.

אם המסקנה הנובעת מהאבחנה הזאת ברורה, משמעות הדבר שאנו חייבים להחליט מהר ככל האפשר על הגבולות שלנו, כדי שתהיה לנו לא רק שליטה על האדמה, אלא גם בעלות על האדמה. ובמסגרת הזאת אין לנו ברירה אלא לקבל החלטה שפירושה שהגושים העיקריים של ההתיישבות היהודית ביהודה ושומרון יישמרו תחת ריבונותנו ובעלותנו, עם אותו מספר של תושבים, אבל מרבית הקרקע תעבור לרשות אחרת.

וכאן אנו מגיעים לשאלת השאלות: על מה, בעצם, אנחנו שולטים? הערכים של ראשית ההתיישבות בארץ ישראל – הערכים שעליהם התחנכנו – אינם מספקים תשובה לשאלה זו. הוויכוח על האדמה הוא על 20.7 מיליון דונם בערך. מה שלא נעשה, המציאות המדינית תוביל אותנו עד לא הרחק מהקו התוחם את השטח הזה. וככל שנעשה זאת מוקדם יותר – כן ייטב. מה שמצער בהקשר זה הוא שבמסגרת

מהלך בלתי נמנע זה נצטרך לפגוע באתוסים של ההתיישבות כארץ. אבל אם אנחנו רוצים להכיר בגבולות הדרושים לנו, אם אנחנו רוצים להבין כי קיימת כאן בעלות, קיימת שייכות, קיימת אדמה – אז אין ברירה. הוויכוח הנוקב ביותר לגבי עתידה וייחודה של מדינת ישראל הוא, בעצם, רק על 4 מיליון הדונם שעליהם יושבת ההתיישבות החקלאית. על כך נסב הוויכוח העיקרי. הוויכוח כאן, שהוא עוד לפנינו, יסתיים לרעתנו אם נאבד את הלגיטימיות הבינ-לאומית של מאבקנו. ללא לגיטימיות זו ניתן כבר לצייר תמונה רעה מאוד של פלשתינים-נפקדים שיבואו בשם "זכויות היסטוריות" לטעון שהם רוצים לשוב אל קרקעותיהם. קרקעות שעל חלק גדול מהן יושבים קיבוצים ומושבים יהודיים. בוויכוח הזה, למרבה הצער, המדינה אינה משכילה לחבר בין שלושת קודקודי המשולש – האדמה, המים והאנשים.

מצבה של ישראל בהקשרים שצינתי בכי רע. אמנם הגורמים שבאופן היסטורי היוו את מרכז האיום על קיומנו – גורמים חיצוניים בעיקר – הלכו וקטנו, אבל עכשיו האיום קיים מכיוון הבית פנימה. אנו חיים תחת איומי השבטיות, הפלורליזם, אברן הזהות היהודית ואברן הזהות הישראלית. דווקא עכשיו עולים לפתחנו נושאים שבגלל האתוס הביטחוני נמנענו מלהכריע בהם. עכשיו אי אפשר להתחמק עוד. זו העת להכריע. זה הזמן לחזון. זה הזמן למדיניות. ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות נאותה לקידום תכנית כוללת ורחבה ולא רק אירוע צר ומצומצם. אני מקווה שיעמדו לנו הכוח והתבונה כדי שנוכל לנצל באורח הטוב ביותר את הצעד החד-פעמי הזה.

ישראל חייבת להתכנס בתוך השטחים שבמסגרתם היא יכולה להבטיח את אופייה היהודי – וזו מטרת ההתנתקות

אהוד אולמרט

סגן ראש הממשלה, שר התמ"ס ויו"ר מועצת מקרקעי ישראל

תכנית ההתנתקות מרצועת עזה איננה עניין טכני בלבד. ההתנתקות היא תולדת ההכרה של ממשלת ישראל כי המציאות של הטרור הפלשתיני שאיתה אנחנו מתמודדים יום יום מחייבת שינוי בסטטוס-קוו. השינוי הנדרש הזה מאלץ אותנו, לא מתוך שמחה או חרונה, לקבוע סדרי עדיפויות חדשים לחברה הישראלית. נקודת המוצא הבסיסית, הריאליסטית, שלנו כיום היא שישראל חייבת להתכנס לתוך השטחים שבמסגרתם ניתן להבטיח את אופייה היהודי של המדינה. על פי תפיסת עולמי, זה השיקול המרכזי שעמד בבסיס ההחלטה שנתקבלה בממשלה. בהקשר זה השאלה כלל איננה אם אנחנו תופסים שטחים שאינם שלנו. מנקודת הראות שלי, על פי כל קנה מידה שאני מאמין בו, הרוב המכריע של השטחים שבהם אנחנו נמצאים מעבר לקו הירוק הם חלק בלתי נפרד מהמורשת ההיסטורית שלנו, ומעולם לא היו חלק מהמורשת ההיסטורית של שום עם אחר. מבחינתי אין עם אחר שיש לו זכות טבעית לריבונות בשטחים הללו כמו שיש לנו.

למרבה הצער, המציאות הדמוגרפית אינה תואמת את הציפיות שלנו, את הרצונות שלנו או את התקוות שהיו לנו, ועל כן אנחנו חייבים להתאים את הגבולות של מדינת ישראל למציאות שתוכל להבטיח את האופי היהודי של מדינת ישראל. משמעות הדבר היא שישראל תצטרך לסגת משטחים, גם משטחים המיושבים ביישובים שאנחנו בנינו והקמנו. יישובים ולא מאחזים. יישובים שהוקמו על ידי מדינת ישראל, על פי החלטות של הגופים המוסמכים, כחלק ממדיניות עקבית ושיטתית של ממשלות ישראל מאז מלחמת ששת הימים. ממשלות שהונהגו על ידי מפלגת העבודה, וגם ממשלות שהונהגו על ידי הליכוד, החליטו על הקמת היישובים הללו, גם ברצועת עזה וגם בשומרון.